

Jugoslávské Prokletije

Pavel Kovář a Jaroslava Kurková

Balkánský vysokohorský masív Prokletije se táhne od Skadarského jezera až po Kosovskou Mitrovici (autonomní oblast Kosovo v jižním Srbsku). Představuje jihovýchodní cíp Dinárského horského systému a na albánském jihu dosahuje k řece Drim. Větší a vyšší část pohoří leží na území Albánie včetně nejvyšší hory (Maja Jezerce, 2694 m n. m.). Plošně rozsáhlý systém horských hřbetů a předělů se člení do šesti skupin. První je skupina Hajle (2400 m), druhá Starca (2460 m), třetí skupinu tvoří okolí vrchu Krš Čvrije (2460 m), čtvrtou okolí Derovice (2656 m), která je zároveň nejvyšším bodem pohoří na jugoslávské straně, pátá je skupina Bogičevice (2358 m) a šestou tvoří vrcholky kolem Maja Rosit (2525 m).

Autoři článku měli příležitost pohybovat se v nejvyšších partiích čtvrté a páté skupiny. Zájem geobotanika tu upoutá zejména stupeň horských lesů a subalpínská a alpínská vegetace. Geologický podklad tvoří ve většině substráty prvohorního původu. Příznačné je klima s ostrými extrémy podnebních charakteristik, které se zvýrazňují směrem k východu (den před naším výstupem do oblasti Derovice na konci srpna 1977 zuřila nahoře sněhová bouře, zatímco o dva dny později nebylo po napadlé vrstvě sněhu ani památky a panovala tišina typických letních veder). Vzdušné proudy nejsou zanedbatelným faktorem, a přestože jejich vliv zde již není tak vyhraněný jako například v přímořském krasu Černé Hory, podléhá se na sezónní klimatické periodicitě. Letní větrné proudění, mistral, přináší od severozápadu stálé a pěkné počasí, zatímco zimní vítr scirocco, zde už jen doznívající, signalizuje přísun vlhkého vzduchu od jihu, na rozdíl od rovněž zimního větru bora, který je nositelem vysušného vzduchu od severovýchodu. Centrální členité oblasti pohoří vykazují soustavu místních proudění, které lze srovnávat s anemo-orografickými systémy známými z našeho území (např. v prostoru vegetačně pestrých karoidů v kotlině mezi Derovicí, Boksem, C. Bogičesem a M. Ropsem).

Vegetační stupně při postupu zdola vytvářejí listnaté opadavé lesy, které navazují na vždyzelené porosty s dominantami rodů *Punica*, *Myrtus*, *Laurus*, *Olea*, *Paliurus*, *Cotinus*, *Spartium* ad. Nad 100 m nadmořské výšky nastupují lesy s *Quercus cerris* a *Fraxinus ornus*, případně *Carpinus orientalis* (společně s svazu *Carpinion orientalis*, řádu *Quercetalia pubescentis*). Tyto lesy už můžeme nalézt v podhůří Prokletije. Dosahují hranice zhruba 800 m n. m., kde se stýkají s lesy bukovými. Z východní strany pohoří ve stejném výškovém rozmezí jsou častější porosty, v nichž převažuje *Castanea sativa* (okruh asociace *Castaneo-Quercetum cerris*, svaz *Quercion farnetto-cerris*). Stupeň bukových až smíšených lesů (cca 800–1200 m n. m.) ve zdejších podmínkách vyniká značnou variabilitou porostů, mnohde

Nesouvislá lesní hranice s borovicí rumelskou (*Pinus peuce*) v komplexu Bogičevice. Světlá místa jsou erozně exponované plochy

dosud i velkoplošně minimálně ovlivněných člověkem. Počet subasociací v rámci několika hlavních asociací dosahuje řádově desítek (svaz *Fagion moesiaca*). Jeden pól gradientu pro nás může představovat asociace *Seslerio-Fagetum moesiaca* na jižních svazích v nižší poloze, na druhém stojí *Abieto-Fagetum moesiaca* s výrazným rozvojem na severních svazích na horním okraji zóny. Azonální typ na nestabilních humózních substrátech, zasahující do subalpínského stupně, představuje asociace *Fageto-Aceretum visianii*. Stupeň převážně jehličnatých lesů (1200–1800 m n. m.) vytvářejí zejména porosty asociace *Piceto-Pinetum peucis* (svaz *Pinion peucis*) a smrkové lesy (svaz *Vaccinio-Piceion*). Porosty s borovicí rumelskou (*Pinus peuce*) zde povětšinou tvoří alpínskou hranici lesa [o této dřevině pojednal na stránkách Živy J. Šmarda v článku zabývající se třetihorními relikty Balkánu, viz Živa, 5/1968, str. 164]. Lesní hranice v pohoří Prokletije se pohybuje kolem 1800 m n. m. a je jen místy souvislá, někdy vystupuje až do výše 2000 m n. m., častěji je však snížena erozními sesuvy. Z dalších význačných dřevin se zde jen lokálně vyskytuje *Pinus heldreichii*. V bučinném klimatu je častou složkou stromového patra *Abies alba*, která s postupem do nižších nadmořských výšek je vystřídána nejprve v okolí skalních výchozů, později na větších plochách jiným taxonem, *Abies borisii-regis* [jedle makedonská]. Z významných křovitých dřevin bučinného stupně lze jmenovat *Daphne blagayana*, *Lonicera coerulea* a *Lonicera alpigena*.

Pro ilustraci druhové pestrosti uvádíme fytoocenologický snímek (55 druhů vyšších rostlin, 28 druhů mechorostů a lišejníků). Byl pořízen dne 30. 8. 1977 na svahu v potoční depresi v nadmořské výšce 1250 m, cca 3 km jihovýchodně od jezera Plav, orientace V, sklon 50°, plocha snímku 100 m². Stromové patro chybí, ale v bezprostředním okolí se vyskytují porosty hustě zapojených dřevin *Picea abies*, *Acer pseudoplatanus* a *Abies borisii-regis*. Pokryvnost keřového patra $E_2 = 35\%$:

Sorbus aucuparia 4, *Rubus idaeus* 4, *Picea abies* 3, *Lonicera alpigena* 2, *Lonicera nigra* 2, *Abies borisii-regis* 1, *Salix caprea* 1, *Acer pseudoplatanus* 1, *Rhamnus fallax* +, *Alnus incana* +.

Pokryvnost bylinného patra $E_1 = 60\%$:

Saxifraga rotundifolia 5, *Athyrium filix-femina* 4, *Veronica urticifolia* 4, *Callamagrostis arundinacea* 4, *Gentiana asclepiadea* 3, *Fragaria vesca* 3, *Tussilago farfara* 3, *Anemone nemorosa* 3, *Luzula nemorosa* 3, *Oxalis acetosella* 3, *Doronicum columnae* 3, *Hypericum maculatum* 3, *Luzula sylvatica* 2, *Gymnocarpium dryopteris* 2, *Polystichum lobatum* 2, *Vaccinium myrtillus* 2, *Epilobium montanum* 2, *Senecio rupestris* 2, *Mycelis muralis* 2, *Symphytum tuberosum* 2, *Chamaenerion angustifolium* 2, *Myosotis silvatica* 2, *Geranium robertianum* 2, *Pyrrola minor* 1, *Poa nemoralis* 1, *Moneses uniflora* 1, *Geranium sylvaticum* 1, *Arenaria agrimonoides* 1, *Asarum europaeum* 1, *Actaea spicata* 1, *Ranunculus plataniifolius* 1, *Polygonatum verticillatum* 1, *Ajuga reptans* 1, *Aegopodium po-*

dagraria 1, *Urtica dioica* 1, *Aruncus sylvestris* 1, *Picea abies* juv. 1, *Abies borisii-regis* juv. 1, *Paris quadrifolia* +, *Campanula patula* subsp. *patula* +, *Stellaria media* +, *Prenanthes purpurea* +, *Dentaria bulbifera* +, *Senecio jacobinicus* +, *Euphorbia amygdaloides* r, *Galopsis speciosa* r, *Calamintha grandiflora* r.

Pokryvnost mechového patra $E_0 = 75\%$:

Rhytidiadelphus triquetrus 5, *Pellia* sp. 4, *Plagiochila porelloides* 4, *Mnium punctatum* 4, *Pogonatum urnigerum* 3, *Dicranum scoparium* 3, *Eurhynchium angustirete* 3, *Pohlia nutans* 3, *Peltigera aphthosa* 3, *Brachythecium* sp. div. 3, 2, 1, *Blepharostoma trichophyllum* 3, *Mnium undulatum* 2, *Mnium pseudopunctatum* 2, *Thamnobryum alopecurum* 2, *Calypogeia muelleriana* cf. 2, *Bartramia halleriana* 1, *Barbilophosia barbata* 1, *Scapania nemorea* 1, *Molendia sendtneriana* 1, *Jungermania pumila* 1, *Pylaisia polyantha* 1, *Cladonia coniocrea* 1, *Bartramia ithyphylla* +, *Conocephalum conicum* +, *Ditrichum heteromalum* cf. +, *Oxyrhynchium schleicheri* +, *Hypogymnia physodes* +, *Pseudevernia furfuracea* +.

Při odhadu pokryvnosti bylo použito sedmičlenné Braunovy-Blanquetovy stupnice.

Nápadným fenoménem jsou říční náplavy vytvářející rozlehlá pánvovitá až plochá pole kamenitých substrátů. Jejich osídlování vegetací probíhá velmi pomalu. Náplavy říčky Kožnjarska Bistrica jsou na horním toku říčce porostlé smrkem, byliny úplně chybějí a teprve v nižší poloze přistupují některé dřeviny pobřežních a sutových biotopů (*Alnus incana*, *Tilia argentea*, druhy rodu *Salix* ad.) a na jemných sedimentech pastevně využívané trávníky.

V alpinském pásmu této oblasti se nalézají jezera — Veliko Derovičko jezero (2320 m n. m.), Malo Derovičko jezero (2360 m), Ridsko jezero (1970 m). Níže položené jezero Plav (900 m) je odlišného typu se všemi znaky eutrofizace. Vysokohorská jezera napájí hustě větvená síť potoků, rozčleňující horskou pustinu v mozaiku bylinných společenstev, prameniště, alpinských nív, sněhových vyležisek, vyfoukaných míst, skalních sutí a trhlín, keříkových formací a krátkostébelných travinných porostů. Podrobněji jsme se však této vegetaci nemohli věnovat, proto jen několik stručných poznámek. Na úbočích Derovice navazují na lesní hranici rozsáhlé porosty *Juniperus nana*, *Vaccinium myrtillus* a *Bruckenthalia spiculifolia* (svaz *Junipero-Bruckenthalion*). Vrcholový kužel hory nemá přílišnou pestrost stanovišť a převládají tu krátkostébelné porosty, na mnoha místech narušované odtrhovou erozí (rámeček řádu *Caricetalia curvulae*). V členitějším reliéfu se spouštějí až do lesního stupně alpinská nivní společenstva svazu *Petasition dörfleri*, typy představující dinárské specifikum. Další velké skupiny fytoocenóz jsou reprezentovány svazy *Festucion albanicae*, *Pančičion* a *Oxytropidion dinaricae*.

Za zvláštní zmínku stojí ovlivňování horské přírody lidským společenstvím. Prokletije je hustě osídleno, převážně sezónně, původním albánským obyvatelstvem. Prastarý illyrský národ, jemuž

jsou hory odvěkým domovem a útočištěm ještě z dob častých kmenových válek, dodnes udržuje základy svého životního stylu včetně muslimských obyčejů. V letní sezóně odchází do hor nejstarší a nejmladší část populace pást početná stáda ovcí. Střední generace zůstává dole u svých polí a sídelních tržišť. Pastevnictví se soustřeďuje kolem kamenných katunů (horských salaší), které jsou po dobu obydlení (asi čtyř měsíců) plně soběstačné. Albánci dobře znají přírodní zdroje svých hor, i když k nim nejsou příliš milosrdní. Tzv. planinský čaj obsahuje mj. horské druhy mateřídoušky (*Thymus* sp. div.), marulku (*Calamintha alpina*) aj. Speciální léčivý čaj se získává z kořenů *Sieversia reptans*. Sběr plodů brusnic je obvyklou náplní dětského zaměstnání. Přestože lesy jsou houbařským rájem, zdejší obyvatelé nekonzumují žádné plodnice. Prodejem ve městě zužitkují pouze lišky (*Cantharellus cibarius*).

Exploatace vegetace dosahuje vysokého stupně a fotografie dokumentuje postupující erozi na plochách, kde by k ní normálně nedocházelo. Druhová pestrost alpinského a subalpinského stupně v nejcennějších orografických prostorech je postupně likvidována. Mnohde jsou nápadné stopy vypalování jalovcových porostů a na vlastní oči jsme se přesvědčili o mentalitě mladého horala, který se bavil tím, že podpaloval husté a vyschlé lišejníky (rodu *Usnea*) na spodku kmene a koruny jedle makedonské. Za poledního slunečního záru na jižním svahu vzplály epifytické lišejníky jako pochodně, vmžiku prohořela celá koruna a pozvolna uhasla. Lze předpokládat, že vypalování je dosud nejsnadnější způsob zisku ploch, přejímaný generacemi pastevců. Příprava vyhlášení národního parku přichází proto jistě vhod a v optimálním případě by se měla vztahovat na území celého pohorí Prokletije.

Habitus jedle makedonské (*Abies borisii-regis*) poblíž jezera Plav. Foto P. Kovář a J. Kurková

